

Træk af Skade Bys Historie.

Af Elna Ulvbjerg.

Den lille Landsby Skade ligger yderst mod Øst i Klovborg Sogn lige ved Skellet til Thyrsting Sogn, der sammen med Klovborg danner fælles Kommune og Pastorat, hvis Præst altid har boet og haft Præstegaard i Skade, der ogsaa har Klovborg Sognekirke liggende saa nær, at den i gamle Dage, i Middealderen, f. Eks. i 1490erne, kaldes »Skader Kirke«¹). Om trent samtidig tales der om Præstegaard i Skade²).

Skade ligger smukt med en storslaaet Udsigt over den ejendommelige dybe Skade Aadal mellem Sognene og op over de endnu højere liggende Jorder mod Thyrsting. Og Skade er gammel. Navnet træffes som antydning allerede i 1400erne, f. Eks. 1455 (»Skadet«) og 1503 (»Skadert« og »Skaderth«), naar der skødes Jord Bønderne imellem paa Vrads Herreds Ting³). I Matriklerne senere hedder det »Schade«⁴), i Præsternes Indberetninger til Amtsstuerne i Reglen »Schadde« el. »Skadde«⁵). I »Kronens Skøder« hedder det 1573 »Skadder«, 1689 »Skaade«, 1695 »Schade« og 1727 »Schade«, og i Folkemaalene hedder det stadig »Skadde«.

Klovborg Sogn, eller Klaaborg, som det mest hedder i gamle Skrifter og i Folkemaalene den Dag i Dag, ligger i Vrads Herred, mens Thyrsting — eller Tørsting, som det hedder fra gammel Tid og i Folkemaalene endnu — ligger i Thyrsting Herred, hvilke to Herreder under Navnet »Thyrsting-Vrads Herreder« siden 1801⁶) har haft fælles Tingsted i Brædstrup. Nu hører begge Sogne til Skanderborg Amt, men tidligere har de hørt til forskellige Amter og før 1660 til forskellige Len, Thyrsting til Skanderborg, Klovborg til Silkeborg Len.

Skade har altid haft sin egen Matrikel, og fra det 19. Aarhundrede og saa langt tilbage, det kan konstateres, har der i Skade kun været tre Gaarde, der altsaa har omfattet al Skades Jord. Dette viser saavel de forskellige Landsmatrikler fra de ældste af omkring 1660 og til den yngste fra 1844, som ogsaa det private Matstrup Gods' mange Jordebøger i 17. og 18.

Aarhundrede viser. Og altsaa saa sent som 1844 er der kun de tre Gaarde: Præstegaarden og to Bøndergaarde, som laa Side om Side fra Syd til Nord, kun med en Toft imellem, saaledes som de for Resten ligger den Dag i Dag, og nu med de senere udskilte Jorders Ejendomme liggende uden for Byen paa Skade Mark.

Af de oprindelig tre Gaarde har de to Bøndergaarde efter Middelalderens Selvejerforhold gennem et Par Aarhundreder skiftevis været Fæstegaarde under Kronen og under det private nærliggende Gods Matstrup i Thyrsting, der efterhaanden slugte en stor Del af de omliggende Bøndergaarde. »Kronens Skøder« viser, at de to Skade-Gaarde samtidig to Gange er gaaet over fra Kronens Eje til Fæste under Matstrup, nemlig i 1573⁷⁾, da Erik Hardenberg til Matstrup faar dem ved Mageskifte med Kronen, og 1695, da Tyge Jespersen til Matstrup atter køber dem af Kronen til Fæste under Matstrup, efter at de en Tid igen havde været under Kronen paa Grund af en Matstrup-Ejers Dødsbofallit⁸⁾. Men efter Tyge Jespersens Køb forblev de derpaa som Fæstegaarde under Matstrup, til de omkring Midten af 19. Aarhundrede blev købt til Selveje af Bønderne selv. Den nordre Gaard — »Skadegaard« — blev saaledes købt af min Oldefader Las Pedersen til hans Søn Hans Peter Lassen i 1852 for 1075 Rigsdaler, og det ser ud til, at de er betalt kontant ved Skødeskrivningen. Afskrift af saavel den førstes Arvefæstebrev som den sidstes Skøde⁹⁾ har jeg, ligesom jeg ejer Bedstefaders udstedte Selvejer-Kort i Original.

Fæstegaarde saa nærliggende som i Skade maatte yde Hov til Matstrup, men det var nøje bestemt i Fæstebrevet¹⁰⁾ af 1815, hvor det i den Henseende hedder: »Fornævnte (Las Pedersen) har til Gaarden (altsaa Matstrup) følgende Hoveri: 1 Dag at pløje til Havre og en Dag at harve til det samme, 1 Dag at køre Gødning til Byg, $\frac{1}{2}$ Plovdag og $\frac{1}{2}$ Harvedag med 2 Harver til Boghvede, 1 Dag at pløje til Rug, 1 Dag at køre Gødning til det samme, 1 Høstdag med Optagere, 1 Slettedag med River, og de anviste Favne Digemaal hvert Aar forsvarligt at vedligeholde og forbedre, samt forrette Rejser lige med de andre hans Naboer, naar dennem ham derom til- og anordnes«.

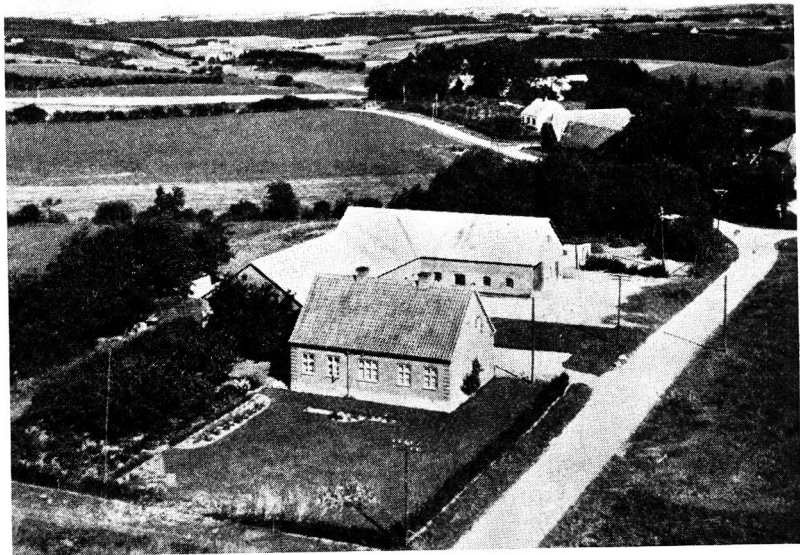
Bedstefader, Hans Peter Lassen, har fortalt mig, at han 17 Aar gammel sidste Gang gjorde Hov til Matstrup, d. v. s. 1843, da han var født 1826.

Den tredie Gaards, Præstegaardens, Skæbne var selvfølgelig paa flere Maader anderledes end de to Bøndergaardes, da den jo ikke som disse var Fæstegaard. Som antydet tales der

Skade set fra Nordøst.
Luftfoto: Sylvest Jensen.

allerede i 1490erne om Præstegaard i Skade. I en Jordebog 1661 nævnes den »Præstegaarden, med en Kirkegaard«, i Matriklen 1688 som »kongelig Majestæts«. Men i Pastor Jens Bredals Indberetning til »Vrads Herredsbog« 1660 hedder det: »Indtet Sæe Jord er lagt til Præstegaarden, men hafve sin Jord hos Bønderne i Schadde, hvor Præstegaarden er«, og i 1736 meddeler Pastor Ulsøe i Skade (Præst fra 1722—58) ligeledes til »Herredsbogen«, at Præstegaarden er indkøbt af ham for 300 Rigsdaler og forbedret for 400 Rigsdaler, og at Præstegaardens Hartkorn er 5 Td. 0 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.¹¹⁾. Samme Størrelse er ogsaa angivet i Matriklen af 1688 og 1705; i sidste er Præsten ogsaa Bruger af Kirkejorden. Pastor Ulsøes Forgænger i Embedet, Mag. Holger Bredal¹²⁾, aabenbart Jens Bredals Søn¹³⁾, Præst indtil sin Død 1722, har haft den nordre Gaard, Skadegaard, i Fæste, og denne kaldes da i Matriklerne »Peder Madsens Ødegaard«, mens en Michel Therkildsen¹⁴⁾ er Bruger af »Kirkegaard« før 1722. Men efter Holger Bredals Død 1722 faar denne Michel Therkildsen »Skadegaard« i Fæste, og denne Gaard har hans Slægt derefter, vist lige til den nyeste Tid, da den 1912 er gaaet ud af den oprin-

Skade set fra Sydvest.
Luftfoto: Sylvest Jensen.

delige gamle Slægts Eje ved Salg; muligt er der ogsaa Slægtskabsforbindelse tilbage til førnævnte Peder Madsen og videre tilbage. Men Præstegaarden, der jo stadig eksisterer i Matriklerne, maa Mag. Holger Bredal som Præst ogsaa have haft. 1727 skødes Holger Bredals mange private Ejendomme i Eggen til hans Arvinger¹⁵).

Hvordan det har hængt sammen med Præstegaardens Jorder før Pastor Ulsøe's Køb er ikke helt klart, men at der har været en Præstegaards Jorder er sikkert nok, den nævnes jo i Matrikler i 17. Aarh. som »kgl. Majestæts«, ganske vist i 1660erne med kun 2½ Tdr. Hartkorn, men senere med det fulde Hartkorn, som da Ulsøe købte den, men det er muligt, at Købet har samlet og helt afgrænset det fra de andre Gaarde, der da var i Fæste under Mattrup. At Bygningerne brændte i 1658 spiller maaske ogsaa ind (jvf. nedenfor).

I 1811 blev den saakaldte Udskiftning¹⁶) af Skade Bys Jorder foretaget. Men for Skades Vedkommende har det vist i det væsentlige kun været en formel Forretning. De tre Gaarde laa jo nok Side om Side i Byen, men med Jorder til alle Sider, og saa kunde saa faa Gaarde let hver for sig faa sin Jord samlet

nogenlunde. Og ved Udskiftningsforretningen forelagde Bønderne da ogsaa selv i Enighed deres Forslag, der sikkert var overensstemmende med Tilstanden, som den længe havde været. Det godkendes da ogsaa let af Kommissionen. At det forholdt sig som antydte, vidner ogsaa f. Eks. førnævnte Las Pedersens Fæstebrev om; her hedder det nemlig i 1815¹⁷): »Etatsraad og Danebrogsmand Thyge de Thygesen til Stamhuset Mattrup, Hans kongelige Majestæts Justitsraad gør vitterligt, at jeg hermed stæder og fæster Las Pedersen hans Faders Peder Sørensens hidtil i Fæste havende, men nu afstaaede Gaard i Skade Bye under Klovborg Sogn, staaende for det samme Hartkorn, Ager og Eng, 3 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., og for det samme Tilliggende som i forrige Fæsters Tid ...«. Og Peder Sørensen havde haft Gaarden i Fæste fra 1779, da han blev gift med tidligere Fæsters Datter, Karen Lasdatter, og hendes Far, Las Pedersen, døde samme Aar¹⁸).

Der kan da ikke være sket nogen Forandring i Gaardens Tilliggende i 1811, uden det havde været nævnt i Fæstebrevet her.

Udskiftningen er interessant ved at nævne en hel Del Marknavne, som var almindelige i ældre Tider, men nu helt eller næsten er glemte af de yngre eller tildels fremmede Slægter paa Gaardene.

I deres Indberetninger til Herredsbogen¹⁹) nævner Præsterne ogsaa mange af disse gamle Marknavne i Omtalen af Præstegaardens og Annexgaardenes Jorder; (der var oprindelig Annexgaarde baade i Thyrsting og Grædstrup, der før 1904 ogsaa var Annexsogn til Klovborg).

Desuden er Udskiftningsdokumentet interessant ved nøjagtigt at angive, hvor Vejene i Skade gik og skulde gaa. Dette er dog ogsaa, bortset fra en Flytning af en Vej fra at gaa gennem den nordre Gaard til dens Skel med den midterste Gaards Skel til den saakaldte Dalagerbanke, fuldstændig i Overensstemmelse med Vejene, som jeg husker fra omkring 1900. Udskiftningsdokumentet tillod en saadan Flytning af Veje af den, som havde dem over sin Jord, men saa er det dermed ogsaa givet, at Vejen ad Dalagerbanke gaar paa den nordre Gaards Grund. Nu er desuden siden 1900 en anden Vej, den til Gribstrup, nedlagt.

Hovedvejene ved Udskiftningen var: Bygaden langs Vesten for alle Gaardene, fortsat i Nord mod Tranholm, Præstens Kirkevej til Grædstrup, og fortsat i Syd til Klovborg Kirke og videre til Klovborg By.

Vejen fra Bygaden gennem den nordre Gaard og ned over Aadalen i Øst var Præstens Kirkevej til Thyrsting.

I Matriklen af 1844 er der altsaa endnu kun de tre Gaarde i Skade. I denne Matrikel faar Gaardene deres faste Matrikelnumre, som siden følger dem, og disse faste Numre bliver for Skade By: Præstegaarden No. 2, den midterste, Dalkildegaard, No. 4 og den nordre, Skadegaard, No. 3. Et No. 1 var nogle Engstrækninger nede i Dalen, som væsentlig altid havde ligget til den nordre Gaard. Endelig bar nogle smaa Stumper Eng hinsides Aaen ogsaa Skades Matrikel: 5, 6 og 7.

Gaardenes Navne er af yngre Dato, da det efter 1900 ønskedes, at alle Ejendomme skulle have egne Kendingsnavne, hvad næppe blev gennemført overalt. Tidligere Matrikler havde nok Numre, men de var ikke altid ens for samme Gaard og angav kun den tilfældige Rækkefølge, de var opført i paa de forskellige Matrikler. Ved Udskiftningen er den saaledes ogsaa anderledes for Skades Vedkommende end de faste Numre fra 1844 af bliver. De er stadig bevaret for de samme Jorder, men faar tilføjet Bogstaver ved Delinger og Frasalg til forskellige Ejendomme, ligesom Hartkornet fra det oprindelige Nummers Jorder er fast og fordeles ved Deling af Arealerne, skønt Afgifter i Dag ikke beregnes efter Hartkorn mere.

I Skade følger de tre nævnte (eventuelt fire) Numre alle Jorder, og den første Udskilning af Jord ses i 1845, nemlig fra den midterste Gaard; den udskiftede er i nyere Tid atter delt i to Ejendomme.

Først en Snes Aar senere udskilles en Gaard fra No. 3, »Skadegaard«, nemlig den saakaldte »Ladefogedgaard«, der kom til at ligge nede i Dalen under Ulvdals Agre, senere igen endnu et Par mindre fra den midterste, No. 4; og endelig blev »Ulvbjerg« udskilt fra No. 3 omkring 1890, men da var »Skadegaard« jo forlængst bleven Selvejendom, saa det var en Faders Deling til sine Sønner. Præstegaarden deltes først lige efter Aarhundredskiftet, da helt eller delvis Salg af Præstegaarde foregik over hele Landet.

Under Matrikelnummer 3 var en Skade Bys Tørvemose beliggende, den saakaldte »Knoldmose«, hvor alle Gaardene oprindeligt havde deres Parcel. Det var i Dalen Vest for »Ulvbjerg«. Ligeledes havde alle Gaarde oprindeligt Ret til en fælles Lim — eller Lergrav, det saakaldte »Store Væld« foran i »Store Ulvdal« under Ulvdals Agre.

»Ulvbjerg« og »Meldbjerg« er langstrakte høje Aase i Aadalen med Aaen paa østre Side og Moser paa vestre Side.

De fleste Bakker og Dale laa Nord og Øst for den nordre

Skade bro og Skade aa set mod Ulvbjerg. 1913.

Gaard i Byen og hørte og hører derfor for en stor Del til den og dens udskilte Gaarde, »Ladefogedgaarden« og »Ulvbjerg«. Dog havde Præstegaarden sin meste Eng op under og østen for »Ulvbjerg« ved Aaen, nu tildels frasolgt ved dens Udstykning efter 1900.

Det har været enkelte Slægter, der gennem lange Tider har haft Bøndergaardene — ikke Præstegaarden — i Skade; særlig den nordre har været udpræget Slægtsgaard tilbage i Tiden, thi saa langt tilbage, det kan konstateres, er det samme Slægt, der har siddet inde med den, lige til den i 1912 blev solgt til fremmede, samme Aar som »Ulvbjerg« blev det.

Gennem et Par Slægtled havde et Medlem af samme gamle Slægt ogsaa den midterste Gaard i Byen, nemlig en Søn og en Sønnesøn af fornævnte Michel Therkildsen i Skadegaard, Corfits Michelsen²⁰⁾ og Michel Corfitsen²¹⁾, mens en Datter, Elisabeth Michelsdatter, og Mand, Niels Jepsen²²⁾, fik Faderens, Skadegaard.

Michel Therkildsen var af en bekendt Slægt fra Egnen; en Broder, Clemens Therkildsen²³⁾, havde »Haubjerg« i Føvling Sogn; de er begge opført som Lægds mænd hver paa sit Sted paa Lægdsrullen af 1741. En Slægting af ham havde »Stids

Mølle«, ogsaa en stor Gaard i Føvling Sogn; det er ogsaa meget sandsynligt, at Anne Michelsdatter, Tyge Jespersens Hustru paa Matstrup, hører til samme Slægt. Hun var Stammoderen til Thygesen-Slægten der og paa »Bygholm« ved Horsens. Hendes Navn findes sammen med Mandens, Tyge Jespersens, paa Alterkalk og -disk i Klovborg og Thyrsting m. fl. Kirker i Egnen, som de ejede og skænkede saadanne Ting.

Nu fører Skade en forholdsvis rolig Tilværelse, tilbagetrukken som den ligger fra Amtsvejen Horsens—Nørre Snede—Viborg med den nu ret store stadig voksende Stations- og Forretningsby Klovborg, der før Bil og Tog fandt Vej dertil, og da den gammeldags Postvogn alene besørgede den daglige Post- og Persontrafik, ogsaa kun bestod af nogle faa Gaarde og kun en enkelt Købmands- og Bagerforretning. Endnu i 1906, husker jeg, at den gamle Postvogn kørte; dens Posthorn hørtes viden om i Sognet. Det var før den Tid ikke noget sjældent, at nogen gik den ca. 3 Mil lange Vej til Horsens og hjem igen. Det har min Bedstefar og Far gjort flere Gange før 1900, har de fortalt.

Men — meget tyder paa, at Skade fra gammel Tid af har været Sognets vigtigste Landsby. Den havde nogle af Sognets bedste Jorder; den havde Præstegaarden og Præsten i sin Midte, og Kirken var nær beliggende; ogsaa Klovborg Skole (og Sognets Hovedskole, da der blev en mere, i Matrupladegaard), laa ved Vejen efter Skade med Jord ind til Kirken og Præstegaardens Mark. Den sidste gamle Skolebygning her staar endnu som Stuehus i den senere Karl Bentsens Ejendom og er en Ombygning af en ældre oprindelig Rytterskole.

I Skade boede ogsaa Vrads Herreds Herredsfoged Hans Vilsted²⁴⁾ i den midterste Gaard, hvor han er efter en Matrikel 1734; han skal have været Herredsfoged fra 1731 til sin Død 1762 i Sønderdal. Vrads Herredsting²⁵⁾ blev efter kongelig Reskript 1759 flyttet fra Tingholddal paa Nørre Snede Mark til Klovborg, hvorfra det 1801 flyttedes til Brædstrup. Det gamle Tinghus i Klovborg staar endnu, »Friis' Hus« kaldet. I ældre Mandtalslister og Matrikler er Skade stillet i Spidsen, og det er vist ikke tilfældigt.

Ogsaa Vejen til Horsens skal efter min Bedstefaders Beretninger have gaaet op forbi Kirken, langs Præstegaardsjordernes Skel, østerpaa ned over Aadalen, over et Vadested i Aaen under »Meldbjerg«, opover Thyrsting Jorder forbi Thyrstinggaard (eller tidligere Thyrsting By) og over Ring efter Horsens. Vejen gennem Klovborg skulde da ikke være gaaet længere østerpaa end til Matrup.

Men — mens Sognebyen Klovborg gennem Tiderne voksede

til en stor Forretnings- og Haandværkerby, saa bestaar Skade By stadig kun af de tre oprindelige Gaarde, og kun en enkelt Aldersbolig har set Lyset, ved den nordre Gaard, ligesom den nuværende Præstegaards Avls- og Forpagtergaard er lagt udenfor Præsteboligen, med hvilken den i tidligere Tid dannede een firlænget Gaard, før den nuværende Præstebolig i 1904—05 blev opført paa den gamles Grund.

Efter Meddelelse i »Rigsarkivets Oversigt over Danmarks Kirkebøger« skal Præstegaarden være brændt to Gange, nemlig 1658 og 1758.

Den efter sidste Brand opførte Præstebolig var vel saa den, der forsvandt 1904—05 ved Opførelsen af nuværende Præstebolig. Det var en stor straataekt Bygning.

NOTER

- ¹⁾ Trap₄Aarhus Amt, S. 366. ²⁾ Anf. St. ³⁾ Vrads Herreds Tingsvidner, Matrup Godsarkiv. Rigsarkivet (R. A.). ⁴⁾ Regnskabs- og Jordebøger fra Matrup. Landsarkivet i Viborg (V. L.). ⁵⁾ Vrads Herreds Bog, 1660, 1736—38, 1773. V. L. Lægdsrullen. 1713. ⁶⁾ Embedsbogen fra c. 1900, under Birkeskrivere i Hastrup Birk, S. 49. ⁷⁾ Kronens Skøder I, S. 134, ^{10/7} 1573, Kancelliets Brevbøger ^{9/7} 1573 (K. B.). ⁸⁾ Kronens Skøder III, S. 28, ^{4/5} 1689 og III, S. 164 ^{11/6} 1695. ⁹⁾ Skøde- og Panteprotokoller for Thyrsting-Vrads Herreder (V. L.). ¹⁰⁾ Anf. St. ¹¹⁾ Jvfr. Vrads Herredsbog 1722—73. ¹²⁾ Jvfr. en Jordebog af 1722 i »Diverse Papirer« fra Matrup. (V. L.) ¹³⁾ Jvfr. Vrads Herredsbog 1660. ¹⁴⁾ Jordebog 1722 i »Diverse Papirer« fra Matrup. (V. L.). ¹⁵⁾ Kronens Skøder IV. ¹⁶⁾ Udskiftningsprotokoller for Udskiftning i Ringkøbing Amt. (V. L.). ¹⁷⁾ Jvfr. Note 9 og 10. ¹⁸⁾ Klovborg Kirkebog. (V. L.). ¹⁹⁾ Herredsbogen 1660 og 1772—73. Jvfr. Markbøgerne i Matrikelarkivet. ²⁰⁾ Forskellige Jordebøger i »Diverse Papirer« fra Matrup 1741, 1752, 1758 samt en udateret. (V. L.). ²¹⁾ Hartkornsfortegnelse til Randers Amtsstue 1790 over Matrup Jorder. (V. L.). ²²⁾ Jordebog 1752 over Matrups Jorder. Klovborg Kirkebog ^{21/1} 1744. ²³⁾ Hvervningsrulle 1741 for Skanderborg og Silkeborg Amter. ²⁴⁾ Embedsbogen fra c. 1900. Fortegnelse over Matrups Jorder 1734, »Diverse Papirer« fra Matrup. V. L. ²⁵⁾ Embedsbogen S. 49, om Tingstedet i Thyrsting.